

Przemysław Bieniek

Reorganizacja struktury kościelnej na ziemiach polskich po odzyskaniu niepodległości : Wizyta nuncjusza Achillesa Rattiego w Kielcach

---

Z Dziejów Regionu i Miasta : rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa
Historycznego w Skarżysku-Kamiennej 1, 75-92

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Artykuły

Przemysław Bieniek
Skarżysko-Kamienna

Reorganizacja struktury kościelnej na ziemiach polskich po odzyskaniu niepodległości. Wizyta nuncjusza Achillesa Rattiego w Kielcach

Dyplomacja watykańska bywa postrzegana bądź to wyłącznie w aspekcie religijnym¹⁶⁹, bądź też dorabia się dyplomacji papieskiej wymiar jakiejś trzeciej siły, która cele polityczne osiąga za parawanem właściwych Kościołowi obszarów religijnych¹⁷⁰. Prawda chyba leży pośrodku. Bowiem Stolica Apostolska istotnie posiada w swej gestii głównie cele kościelne lub religijne, przy czym należy tu rozumieć także zagadnienia moralne przekraczające ramy wyznaniowości.

---

¹⁶⁹ Por. S. Wilk, *Nuncjusz Achilles Ratti i jego rola w procesie kształtowania się państwa polskiego*. [w:] *Powrót Polski na mapę Europy, Sesja naukowa poświęcona 70. rocznicy Traktatu Wersalskiego*. Red. Cz. Bloch i Z. Zieliński, Lublin 1995, s. 335. Cytowany autor pisze dosłownie: *Misja Rattiego, jako wizytatora apostolskiego dla warszawskiej prowincji kościelnej, miała charakter wyłącznie religijny*. Zdanie to kłóci się z tytułem artykułu. W kwietniu 1918 r. nominacja wysłannika papieskiego o szerszym zakresie terytorialnym była niemożliwa, bowiem jedynie były zabór rosyjski mógł tu wchodzić w rachubę. Nawet w tym charakterze, jak autor artykułu słusznie zresztą pisze, (s. 336/7) Ratti usiłował uaktywnić politycznie niektórych biskupów.

¹⁷⁰ Trudno stale przypominać prace w ten swoisty sposób postrzegające Kościół i papieństwo. Wzmianki na ten temat zob. Z. Zieliński, *Charakter i ranga kontaktów polsko-watykańskich w czasie II wojny światowej*. „Roczniki Teologiczne” T. XLVI z. 4, 1999, s. 370.

Jednakże wymienione cele nie sytuują się w próżni, lecz wynikają z tła, w którym istnieje Kościół, zatem nie może się dystansować od polityki, choć nie jest ona jego profesjonalną domeną.

Wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości zaczęto reorganizować administracyjne struktury Kościoła¹⁷¹. Dnia 12 września 1917 r. Niemcy i Austriacy powołali na ziemiach polskich Radę Regencyjną. Do czasu powołania króla lub innej instancji, miała być najważniejszą polską władzą państwową. W skład jej weszli: metropolita warszawski arcybiskup Aleksander Kakowski, książe Zdzisław Lubomirski i Józef Ostrowski¹⁷². Kakowski za pośrednictwem nuncjusza w Monachium arcybiskupa Eugenio Pacellego, skierował 7 listopada 1917 r. pismo do papieża, informujące o trudnościach Kościoła i o konieczności obsadzenia wakujących biskupstw i urzędów pomocniczych. Z pismem tym wysłał ks. Henryka Przeździeckiego. Dnia 13 listopada Pacelli przesłał je do Sekretariatu Stanu. Arcybiskup Kakowski sugerował, iż jeżeli stolica Apostolska wyrazi na to zgodę, biskupi polscy mogą przedstawić kandydatów na nowych biskupów¹⁷³. Sekretarz Stanu, kardynał Gasparri zgodził się na tę propozycję. Arcybiskup Kakowski „przez wzgląd na powagę sprawy i ilość proponowanych kandydatów” wolał, aby odbyło się to kolegialnie w ramach konferencji biskupów metropolii. Konferencja biskupów odbyła się w Warszawie w dniach 11-12 grudnia 1917 r. Brakowało na niej biskupa sandomierskiego Mariana Ryxa, gdyż był chory, a zastępował go wikariusz generalny

---

¹⁷¹ B. Kumor, *Projekty zmian w organizacji metropolitarnej i diecezjalnej w Polsce (1918–1925)*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, pod. red. Z. Zieliński i S. Wilk, Lublin 1980, s. 53, L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, Warszawa 1991.

¹⁷² J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2000, s. 451–452; J. Boruszko, *Wielka historia Polski. Od niewoli do niepodległości (1864–1918)*, Kraków 2000, s. 371. Okoliczności powstania Rady Regencyjnej przedstawia także szeroko jej uczestnik i członek arcybiskup A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, Kraków 2000, s. 369–390.

¹⁷³ S. Wilk, *Nominacje biskupów metropolii warszawskiej w 1818 roku*, [w:] *Kościół i historia. Drogi i wzajemne powiązania. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissa*, pod. red. S. Tylus i J. Walkusz, Lublin 2001, 332–333; A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości*, s. 767; AS, ASS Polonia, fasc. 41, k. 30; Archivio Storico [dalej. AS] Segreteria di Stato Vaticano [dalej. ASS], Polonia, fasc. 46, k. 46v.

ks. Paweł Kubicki¹⁷⁴ w towarzystwie ks. prałata Jana Gajkowskiego¹⁷⁵. Wśród wielu tematów poruszanych na zjeździe zajęto się przede wszystkim wytypowaniem kandydatów na biskupów¹⁷⁶. Wśród nowo zaproponowanych znalazła się osoba Pawła Kubickiego jako kandydata na biskupa pomocniczego diecezji sandomierskiej. Rada Regencyjna w dniu 27 grudnia przyjęła pozytywnie wniosek konferencji biskupów i postanowiła wysłać do nuncjusza Pacellego w Monachium ks. Henryka Przeździeckiego, pełniącego wtedy funkcję podsekretarza stanu w Departamencie Politycznym i wikariusza generalnego archidiecezji warszawskiej¹⁷⁷. Przyspieszeniu i finalizacji sprawy nominacji biskupich sprzyjał fakt przybycia do Warszawy 29 maja 1918 r. wizytatora apostołskiego Achillea Rattiego¹⁷⁸. Jak podkreśla Z. Zieliński „[Ratti] Miał koordynować reorganizację kościoła w niepodległej Polsce”, jak też zająć

---

¹⁷⁴ Kubicki Paweł Franciszek, biskup pomocniczy diecezji sandomierskiej. Urodził się 15 I 1871 r. w Radomiu, jako syn Kazimierza i Franciszki Sucheckiej. Święcenia kapłańskie przyjął 16 VII 1893 r. w kościele Ducha Świętego w Sandomierzu od biskupa Antoniego Sotkiewicza. Zmarł 11 II 1944 r. w Sandomierzu.

¹⁷⁵ Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu (dalej: ArSd), Akta kapituły katedralnej biskupów (dalej: AKKBp), Protokół Konferencji VIII-ej biskupów prowincji warszawskiej 11 grudnia 1917 roku; A. Kakowski, *Z niewoli*, s. 767-769.

¹⁷⁶ S. Wilk, *Nuncjusz Achilles Ratti i jego rola w procesie kształtowania się państwa polskiego* [w:] *Powrót Polski na mapę Europy. Sesja naukowa poświęcona 170. Rocznicy Traktatu Wersalskiego*, pod red. Cz. Bloch i Z. Zieliński, Lublin 1995, s. 332.

¹⁷⁷ Arcybiskup Aleksander Kakowski podkreślił, iż zasługą Rady Regencyjnej było reaktywowanie biskupstwa podlaskiego i kilku urzędów biskupów pomocniczych. Rada podjęła te starania po przedstawieniu jej sprawy przez konferencję biskupów metropolii warszawskiej. Jednocześnie pominęła okupantów i rząd Steczkowskiego. Rząd odczuł to pominięcie i chciał na ten temat dogadywać się z rządem okupacyjnym. W związku z tym, że Stolica Apostolska nie była związana żadnymi konwencjami, Rada Regencyjna przyjęła tylko do wiadomości kandydatury przedstawione przez biskupów i poleciła rządowi, by nie zaczynał żadnych rozmów na ten temat z okupacyjnym rządem niemieckim, A. Kakowski, *Z niewoli*, s. 755. Warto zaznaczyć, że K. Przeździecki był wyznaczony na biskupstwo podlaskie; zob. też: Protokół z posiedzenia Rady Regencyjnej z 27 XII 1917 roku, AS.ASS, polonia, fasc. 47, k. 19-20.

¹⁷⁸ Na temat A. Rattiego – F. M. Broglio, *Pio IX*, [w:] *Enciclopedia dei papi*, t. 3, Rzym 2000, s. 617-632, R. de Mattei, *Pio IX*, Casale Monferrato 2000, T. Krawczak, *Achilles Ratti a Polska*, [w:] *Z papieżstwem przez dzieje. W osiemdziesięciolecie wskrzeszenia Nuncjatury Apostolskiej w Polsce Pr. Zbiorowa*, Warszawa 2000, s. 40-70; G. de Marchi, *Le nunziature apostoliche dal 1800 al. 1956*, Rzym 1957, s. 209.

się reorganizacją struktur kościelnych¹⁷⁹. Ostatecznie Benedykt XV w dniu 29 lipca 1918 r. mianował biskupami pomocniczymi kandydatów zaproponowanych przez biskupów polskich z przeznaczeniem ich dla zaproponowanych diecezji.

Po odzyskaniu niepodległości rozpoczęto odbudowywać i reorganizować administracyjne struktury Kościoła. Po wydarzeniach w 1918 r. i zakończeniu walk w 1920 r. granice II Rzeczypospolitej obejmowały pod względem organizacji kościelnej: metropolię gnieźnieńsko-poznańską z diecezją chełmińską; metropolię warszawską z diecezjami: włocławską, sandomierską, płocką, lubelską, kielecką, podlaską i augustowską, czyli sejnieńską; metropolię lwowską z diecezjami przemyską i tarnowską; część metropolii mohylewskiej z diecezjami wileńską, łucką i dużą część mińskiej, wyjęte biskupstwo krakowskie; część diecezji wrocławskiej żmudzkiej i spiskiej. Części niektórych diecezji znajdowały się poza granicami Polski¹⁸⁰.

Sytuacja pod względem kontaktów znacznie się poprawiła od przybycia przedstawiciela Stolicy Apostolskiej. Wszelka komunikacja z Rzymem mogła odbywać się przez jego pośrednictwo, a nie jak dotychczas – przez arcybiskupa Eugenio Pecellego w Monachium, czy nuncjusza w Wiedniu arcybiskupa Teodora Valfre di Bonzo. Z tej drugiej drogi korzystał dla przykładu bp Adam Sapieha¹⁸¹. Watykański sekretarz stanu kardynał Gasparri zaznaczył w instrukcji dla przybywającego do Polski wizytatora, iż sprawa omawianych nominacji jest niezmiernie ważna¹⁸². Po okresie zaborów w archidiecezji warszawskiej

---

¹⁷⁹ Z. Zieliński, *Kościół w rzeczywistości politycznej*, Lublin 2003, s. 19-20.

¹⁸⁰ B. Kumor, *Projekty zmian w organizacji metropolitarnej i diecezjalnej w Polsce (1918-1925)*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, pod red. Z. Zielińskiego i S. Wilk, Lublin 1980, s. 53; R. Bender, *I wojna światowa i Polska niepodległa (1914-1939)*, [w:] *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 996-1979*, pod red. J. Kłoczowski, Lublin 1992, s. 511. Por. też. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, Warszawa 1991.

¹⁸¹ S. Wilk, *Nominacje biskupów*, s. 338-339.

¹⁸² Takie oto słowa można odnaleźć w instrukcji dla Achillesa Ratiego: „*Un altro Punto di somma importanza che richiamera la piu sollecita cura di Monignor Visitatore Apostolico e quello che riguarda la provvista delle Sedi e dei Suffraganeati vacanti, nella Provincia Ecclesiastica di Varsavia (...). Quanto alla provvista anzidetta Mgr Visitatore dai documenti che gli furono consegnati al riguardo avra gia potuto farsi una idea sufficientemente chiara dei relativi desideri dell'Episcopato polacco, e dell'idoneita dei*

wakowały dwie diecezje: lubelska i przyłączona do niej janowska, czyli podlaska. W całej metropolii był tylko jeden biskup pomocniczy sędziwy, bo liczący 82 lata Kazimierz Ruszkiewicz¹⁸³.

Dnia 29 czerwca 1918 r. Achilles Ratti zaproponował Gasparriemu oddzielenie nominacji biskupów pomocniczych, dla których nie była konieczna zgoda władz państwowych, od nominacji ordynariuszy, którzy mogliby być ogłoszeni niejako w „drugiej turze”. Poza tym za jak najszybszym mianowaniem biskupów pomocniczych przemawiała konieczność. Byli oni bezzwłocznie potrzebni, uwzględniając chociażby rozległe tereny diecezji¹⁸⁴.

Ostatecznie papież Benedykt XV w dniu 29 lipca 1918 r. mianował biskupami pomocniczymi kandydatów zaproponowanych przez biskupów polskich z przeznaczeniem ich dla zaproponowanych diecezji¹⁸⁵. Nowi biskupi zostali mianowani „z inicjatywy” Rattiego, jak

---

*candidatiproposti. Giunto Alla sua destinazione egli avra cura di completare le Sue informazioni in modo da poter proporre Alla Santa Sede i candidati piu idonei all'alto ufficio episcopale e suggerire se convenga procedere subito a tutte le nomie desiderate dalla maggior parte dei polacchi, o invece differire per qualche tempo di ancora la nomina di qualche Ausiliare, la cui designazione sembra esseremeno urgente, In conformita del parere espresso da Monsignor Sapiecha Vescovo di Cracovia”, Istruzioni per Mons. Achille Ratti, visitatore apostolich In Polonia [pismo kard. P. Gasparriego z 4 V 1918 r.], [w:] O. Cavalleri, *L'archivio di mons. Achille Ratti visitatore apostolicho e nunzio a Varsavia (1918-1921)*. Inventario. In appendice le istruzioni e la relazione finale, Watykan 1990, s. 131.*

¹⁸³ S. Wilk, *Nominacje biskupów metropolii warszawskiej w 1918 roku*, [w:] *Kościół i historia. Drogi i wzajemne powiązania. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissa*, pod red. S. Tylus i J. Walkusz, Lublin 2001, s. 331; AS, ASS, Polonia, fasc. 46, k. 46: „*Il Governo Russo, nemico della Santa Chiesa Cattolica, faceta molte difficoltà tanto nella provista delle vacanti Sedi vescovili, quanto nella nomina dei Vescovi ausiliari. Attualmente sono vacanti due diocesi: Lublino e Podlaccchia, come anchemancano i Vescovi Ausiliari di Varsavia, di Vladislavia, di Plock, di Sandomierz, di Lublino e di Sejny*”.

¹⁸⁴ AS, ASS, Polonia, fasc. 47, k. 26; S. Wilk, *Odbudowa życia kościelnego na terytorium byłego Cesarstwa Rosyjskiego (1918–1920)*, w: *Kościół i społeczność. Rewolucje – demokracje – totalitaryzmy. Studia z dziejów XIX i XX wieku*, pod red. J. Walkusz, Lublin 1993, s. 132-133; Nuncjusz Achilles Ratti, s. 340.

¹⁸⁵ Informując Rattiego, 24 VII, o nowych nominacjach, Gasparri zaznaczył udział w ich finale wizytatora apostolskiego: „(...) *mi affretto a farle sapere che il Santo Padre, in vista delle ripetute richieste dei Vescovi Polacchi, et atteso anche il di Lei favorevole parere, si e benignamente degnato di elevare alla dognita Vescovile*”: (...) 5) il Rev.mo Paolo Kubicki, deputandolo ad ausiliare del Vescovo di Sandomierz. zob. Archivio

również decydował on „w znacznej mierze” o obsadzie biskupstw w diecezjach zaboru austriackiego – krakowskiej i sandomierskiej¹⁸⁶.

Stolica Apostolska z żywym zainteresowaniem śledziła rozwój sytuacji politycznej na ziemiach polskich w okresie pierwszej wojny światowej. W związku z tym po zapoznaniu się z zamierzeniami biskupów polskich, które dotyczyły wyboru nowych hierarchów kościoła w poszczególnych diecezjach, Benedykt XV postanowił wysłać do Warszawy wizytatora apostolskiego, o którego od dłuższego czasu prosił metropolita warszawski Aleksander Kardynał Kakowski. Został nim prefekt biblioteki watykańskiej ksiądz prałat Achilles Ratti¹⁸⁷. Jego rola, jako wizytatora apostolskiego miała charakter wyłącznie religijny, a jego zadanie polegało przede wszystkim na zapoznaniu się na miejscu z problemami życia kościelnego i informowaniu o nich Stolicy Apostolskiej oraz na udzieleniu wszechstronnej pomocy biskupom polskim w podjętych przez nich działaniach. Achilles Ratti zatem jako wizytator apostolski miał koordynować reorganizację Kościoła w Polsce niepodległej. Jej obszar zależał od losów wojny i jej wyników. Chodziło zatem o to, by Stolica Apostolska nie przeoczyła momentu, kiedy można będzie ugruntować katolicyzm w Polsce, na pograniczu z Rosją, która po rewolucji była wielką niewiadomą, bowiem z konsekwencji zwycięskiego tam komunizmu nie zdawano sobie w całej rozciągłości sprawy. Natomiast nie lekceważono w Rzymie wrogiej Kościołowi lewicy, która na terenach polskich także silnie dawała znać o sobie. Jednego z pewnością nie przewidziano w Watykanie, tj. prze-

---

Segreto Vaticano [dalej. ASV], Archivio Della Nunziatura Apostolica in Varsavia [dalej. ANV], 191, k. 222; S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992, s. 20; W. Urban, *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym tysiącleciem*, Rzym 1966, s. 454–458; H. Wyczawski, *Organizacja kościelna*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. II, cz. 2 pod red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 24.

¹⁸⁶ J. Jurkiewicz, *Nuncjatura Achillesa Ratti w Polsce*, Warszawa 1955, s. 27. Sugestie ze strony autora mogą być jednak podważane ze względu na okres wydania publikacji. Istnieje bowiem duże prawdopodobieństwo, iż publikacja ta była zrobiona na potrzeby ówczesnego systemu politycznego.

¹⁸⁷ Jak podaje jego sekretarz Ermenegildo Pellegrinetti jego wizyta apostolska w przewidywaniach miała trwać około cztery miesiące, ale mogła przedłużyć się na nieco więcej niż rok, aby mógł uczestniczyć i obserwować konflikty wewnętrzne odradzającego się państwa, [w:] *I diari del Cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916–1922*, Watykan 1994, s. 25–26.

sunięcia w 1919–20 roku granic Polski na zachód kosztem pokonanych Niemiec. Osłabianie ich nie leżało w interesie Rzymu, bowiem Niemcy stanowiły w tym czasie najsilniejszy bastion katolicki w środkowej Europie. Rattiemu miało zatem przypaść w udziale o wiele trudniejsze zadanie niż kierowanie reorganizacją Kościoła w Polsce odrodzonej. W szczegółowej instrukcji, jaką otrzymał z Sekretariatu stanu miał jasno sprecyzowane, że powinien unikać mieszania się w sprawy polityczne, zwłaszcza w ewentualne spory między Polakami a władzami okupacyjnymi. Oczekując na pozwolenie swobodnego poruszania się po terytorium Królestwa Polskiego Ratti składał urzędowe wizyty, spotykał się z duchowieństwem i osobami świeckimi. Wizytatorowi apostołskiemu i jego sekretarzowi księdzu Ermenegildo Pellegrinettiemu wizyty te dawały sposobność poznania życia religijnego i działalności duszpasterskiej, nastrojów wśród ludności oraz stosunków społecznych i narodowościowych.

Po 11 listopada 1918 r. Ratti negocjował już z rządem polskim sprawę Kościoła w Polsce; obie strony starały się tworzyć podwaliny pod przyszły konkordat. Powołanie Rattiego na stanowisko Wysokiego Komisarza dla spraw kościelnych na terenach plebiscytowych 22 marca 1920 r. skomplikowało jego relacje z rządem polskim. Pierwszym powodem była nieokreśloność tego urzędu, jego niekanoniczność i absolutna nieskuteczność, jak to pokazała sprawa słynnego okólnika kard. Bertrama z 21 listopada 1920 r., odcinającego praktycznie księży polskich od propagandy plebiscytowej¹⁸⁸.

Sytuacja Rattiego, zarówno przed objęciem przez niego w dniu 19 lipca 1919 r. stanowiska nuncjusza nowo powstałego państwa polskiego, jak i później, była nie do pozazdroszczenia. Brak jasnych jego kompetencji wraca echem także w opracowaniach na ten temat. Obok mylnego określenia go jako Administratora wizytatorem apostołskim dla warszawskiej prowincji kościelnej¹⁸⁹ miało określoną wymowę zarówno polityczną jak i kanoniczną. Stąd nieścisłość terminologiczna ma tu swoją wagę. Jednak w piśmie sekretarza stanu Pietro Gasparriego

---

¹⁸⁸ Z. Zieliński, *Udział Adama Stefana Sapięhy w sprawie śląskiej podczas plebiscytu w roku 1921*, [w:] *Księga sapiężyńska*. Praca zbiorowa pod red. ks. Jerzego Wolnego, Kraków 1986 s. 92-97.

¹⁸⁹ Ks. Stanisław Wilk, *Nuncjusz Achilles Ratti i jego rola w procesie kształtowania się państwa polskiego*, s. 335.

z 24 kwietnia 1918 r. do arcybiskupa warszawskiego Aleksandra Kakowskiego wspomniano tylko o piśmie biskupów metropolii warszawskiej do Benedykta XV w sprawie reorganizacji kościelnej na tym terenie. Z kolei sekretarz stanu nigdy nie użył terminu: warszawska prowincja kościelna, wymienia natomiast episkopat polski, Polskę i prałatów polskich. Z kolei papież swe pismo z 25 kwietnia 1918 r. adresuje do arcybiskupa Kakowskiego i biskupów metropolii warszawskiej¹⁹⁰.

Była to jednak odpowiedź na pismo episkopatu tej prowincji kościelnej do Benedykta XV i bynajmniej nie przesądzała ona zakresu terytorialnego kompetencji wizytatora apostolskiego. Ratti, jak wynika z akt nuncjatury wyżej cytowanych, miał czuwać nad sprawami kościelnymi na terenach byłego cesarstwa rosyjskiego, do którego formalnie należało także było Królestwo Polskie. Od chwili objęcia nuncjatury w Warszawie spoczął na nim obowiązek reorganizacji kościelnej w granicach ówczesnej Polski, notabene mało stabilnych. W sporze polsko-ukraińskim podjął się mediacji, wprowadzie wobec obu metropolitów lwowskich – łacińskiego, arcybiskupa Józefa Bilczewskiego i greckokatolickiego, Andreja Szeptyckiego¹⁹¹, i na wyraźne zlecenie Benedykta XV, ale akcja ta pokazuje jak elastycznie należało rozumieć zastrzeżone w instrukcji dla Rattiego ograniczenie jego kompetencji do spraw czysto religijnych. Także niechęć Szeptyckiego do podporządkowania się

---

¹⁹⁰ Acta Nuntiaturae Poloniae. T. LVII. *Achilles Ratti (1918–1921) Vol. I (25 IV–31 VII 1918)* nr 2. Card. Petrus Gasparri, secretarius status Alexandro Kakowski, archiepiscopo Varsaviensis, 24 IV 1918, s. 30–32 ; nr 3 Benedictus XV, pontifex maximus Alexandro, aepe Varsoviensi, caeterisque eiusdem provinciae ecclesiasticae episcopis, s. 33–35. Ks. S. Wilk wydał akta nuncjatury w okresie Achillesa Ratti w 5 tomach, Rzym 1995–1999. Jest to cenna edycja źródłowa, aczkolwiek można mieć drobne zastrzeżenia do samej metody edycyjnej. Przede wszystkim wszystkie regesty, uwagi i objaśnienia są po łacinie, co wielu dziś utrudnia dostęp do tych materiałów. Nadto nie wszystkie dokumenty zasługiwały na publikację. Dość skromne są też odniesienia do opracowań i źródeł analogicznych, co rzutuje na jakość aparatu.

¹⁹¹ Por. *Nieznana korespondencja arcybiskupów metropolitów lwowskich Józefa Bilczewskiego z Andrzejem Szeptyckim w czasie wojny polsko-ukraińskiej w 1919*, s. 143–146: pismo z 27 XII 1918 wizytatora apostolskiego w Polsce ks. Achillesa Rattiego do obu metropolitów Lwowa w sprawie podejmowania wysiłków na rzecz pokoju. Komentarz „Gazety Lwowskiej” nr 16: 1919 (*op. cit.*, s. 146–148) wyraża wdzięczność papieżowi za zainteresowanie losami Lwowa, ale wyczuwa się chęć zdyskontowania wystąpienia Stolicy Apostolskiej na korzyść strony polskiej, do czego pismo Rattiego nie upoważnia.

inicjatywom Rattiego wynikała z motywów politycznych. Metropolita grekokatolicki odmawiał wizytatorowi apostolskiemu kompetencji na terenie państwa zachodnio-ukraińskiego, okazując gotowość podporządkowania się nuncjuszowi wiedeńskiemu¹⁹². Ratti mógł jednak bezpiecznie działać na rzecz pokoju we Lwowie, bowiem spełniał jedynie wolę papieża. W innych kwestiach sprawy polityczne dotyczące terenów polskich miały w okresie wizytatorstwa Rattiego iść przez ręce nuncjusza monachijskiego, podówczas Eugenio Pacellego. Można to uznać za ukłon w kierunku Niemiec, z którymi Polsce przyszło również regulować kwestie graniczne. Wydaje się jednak, że Ratti był swoistą anteną ukierunkowaną na Rosję i to również wymagało łączenia wątków politycznych i religijnych w jego działaniu¹⁹³, choć znowu jego pozycja nuncjusza w Polsce mu tego nie ułatwiała, bowiem nienawiść do bolszewików i Rosji była busołą, jak sądzi Stehle, wszystkich działań polskich. W polityce rzymskiej natomiast widoczna jest obawa przed bolszewikami, przy jednoczesnym zainteresowaniu Rosją, jako potencjalnym terenem misyjnym. Sytuacja ta uzmysławia niepewny grunt, na jakim przyszło mu poruszać się w Warszawie. Ratti, który w czasie najazdu bolszewickiego zyskał swoim zachowaniem uznanie¹⁹⁴, poddany został ostrej krytyce, zwłaszcza kół lewicowych, w związku z niekorzystnym dla sprawy polskiej okólnikiem biskupa wrocławskiego Adolfa Bertrama z 21 listopada 1920 r. Wszystko wskazuje na to, iż Bertram nie konsultował z Rattim, jako Wysokim Komisarzem dla spraw kościelnych na terenach plebiscytowych treści okólnika, którą jednak znał i aprobował sekretarz stanu Gasparri. Rozważanie tej kwestii w kategoriach sympatii Stolicy Apostolskiej dla strony nie-

---

¹⁹² Edward Prus, *Patriarcha galicyjski. Rzecz o arcybiskupie Andrzeju Szeptyckim metropolicie grekokatolickim (1865-1944)*, Wrocław 1999, s. 88. W innych kwestiach Szeptycki gotów był szukać pomocy u Rattiego, s. 102.

¹⁹³ Hansjakob Stehle, *Die Ostpolitik des Vatikans*, Monachium, Zurych 1975, s. 25 nn. Autor nie bez racji podkreśla jako wiodący motyw w stosunku Stolicy Apostolskiej do Rosji odwieczne pragnienie Rzymu pozyskania tego kraju dla katolicyzmu. W sytuacji jednak, kiedy Rosję opanowali bolszewicy należało dojść z nimi do porozumienia, by ratować Kościół katolicki pod ich władzą. Nuncjusz warszawski miał głównie za zadanie nawiązywać kontakt z władzami bolszewickimi umożliwiając Watykanowi prowadzenie negocjacji.

¹⁹⁴ Odsyłam tu m.in. do cytowanego artykułu Z. Waszkiewicz, *Anglia, Francja, Stolica Apostolska wobec wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*, s. 76-79.

mieckiej nie prowadzi do żadnych konkretnych wniosków. Istotne było zgoła co innego: brak konkretnych kompetencji kanonicznych u Wysokiego Komisarza, który to urząd stworzony ad hoc, klócił się z misją Rattiego, jako nuncjusza w Polsce. Następca jego na stanowisku Wysokiego Komisarza prałat Giovanni Battista Ogno-Serra skomplikował sprawę jeszcze bardziej, jawnie zresztą działając na korzyść sprawy niemieckiej. Niechęć Stolicy Apostolskiej do dzielenia politycznego i kościelnego Górnego Śląska miała głębsze niż watykańska pronieemieckość korzenie. Jest to jednak już przedmiot wykraczający poza ramy niniejszego opracowania.

Bezpośrednio po otrzymaniu odpowiednich pozwoleń od władz okupacyjnych niemieckich i austriackich, prałat Ratti rozpoczął wizytacje poszczególnych diecezji. Najpierw udał się do Częstochowy na Jasną Górę (15 lipca 1918 r.), stamtąd do Kielc, gdzie przebywał od 18-19 lipca 1918 r.¹⁹⁵. Podczas wizyty w Kielcach wizytator starał się nakłonić biskupa Augustyna Łosińskiego¹⁹⁶ do ściślejszej współpracy z pozostałymi biskupami i zamienić jego negatywne nastawienie do Rady Regencyjnej oraz do udziału duchowieństwa i biskupów

---

¹⁹⁵ Według zapisków Ermenegildo Pellegrinettiego wizytator apostolski wyjechał 16 lipca 1918 r. o godzinie 15.00 z Częstochowy do Kielc. Opisywał swoją podróż następującymi słowami: „*pociąg był różny, ale jedyny, który jechał tą trasą; przedłużające się postoje i manewry na stacjach. Pejzaż troszeczkę bardziej ruchliwy niż ten w Warszawie; jakaś dolinka, jakaś skała pojedyncza na ziemi; lasy wydawać by się mogło nienaruszone. Połacie ziemi pełne drzew. Domy rolnicze są niskie, z drzewa, małe, pokryte strzechami, żaden z domów nie jest dwupiętrowy. Dla nas przedstawiają oznakę biedy i pozostają w pamięci naszej podróży. Jest tutaj wielka różnica między miastami, a wsią wydawać by się mogło, że nie ma nic pośredniego. Na końcu podróży dołączył do nas kanonik Bożek z innym księdzem. Dojechaliśmy do Kielc o 10.30. Było prawie całe duchowieństwo, z biskupem, który nas przyjął z wielką grzecznością. Poszliśmy powoli od razu do budynku biskupiego i później na łóżko*”. I diari, s. 153, [tł. Przemysław Bieniek].

¹⁹⁶ Łosiński Augustyn (1867–1937) biskup kielecki. Urodził się 8 I 1867 r. w Krywiniszkach (Inflanty), był synem Jana i Petroneli. Ukończył gimnazjum realne w Dyneburgu i w 1885 r. wstąpił do seminarium duchownego mohylewskiego w Petersburgu. Od 1888 r. studiował w Akademii Duchownej, którą ukończył w 1892 r., uzyskując tytuł magistra teologii. Wtedy też przyjął święcenia kapłańskie. Od 1893 r. był profesorem i ojcem duchownym w seminarium mohylewskim, a od 1903 r. jego rektorem. Papież Pius X prekanonizował go na biskupstwo kieleckie 7 IV 1910 r. Sakry biskupiej udzielił mu 5 VI 1910 r. w prokatedrze petersburskiej arcybiskup Wincenty Kluczyński, metropolita mohylewski. Ingres do katedry kieleckiej odbył się 29 VI 1910 r. Zmarł w Kielcach 30 IV 1937 r.; zob. też: PSB, t. XVIII, s. 422-423.

w życiu politycznym. Konkretnie chodziło o to, aby ordynariusz kielecki uczestniczył w posiedzeniach Rady Stanu¹⁹⁷.

Aby dobrze zrozumieć sytuację w diecezji kieleckiej należy cofnąć się nieco i prześledzić genezę działalności na tym terenie. Na skutek szczególnych warunków, zwłaszcza politycznych, diecezja kielecka utworzona w 1805 r. i formalnie zniesiona w 1818 r., w następnych latach formalnie istniała i działała, chociaż prawnie jej nie było. Została dopiero reaktywowana przez papieża Leona XIII bullą „*Ut primus catholicae ecclesiae*” z 28 grudnia 1882 r. Wykonawcą bulli był biskup sandomierski Antoni Sotkiewicz¹⁹⁸, dekretem „*Omnibus et singulis*” ogłosił to oficjalnie 15 czerwca 1883 r. w kolegiacie kieleckiej, podniesionej ponownie do godności katedry. W myśl bulli nowa diecezja została włączona do prowincji warszawskiej, zyskała ordynariusza w osobie dotychczasowego administratora apostolskiego biskupa Tomasza Kulińskiego, a w jej granicach znalazło się 8 dekanatów, 229 parafii, 16 filii i 119 kaplic publicznych. W diecezji liczącej w tym czasie 602237 wiernych pracowało 332 kapłanów diecezjalnych i 26 zakonnych. Reformaci posiadali 3 klasztory, a zgromadzenia żeńskie miały 4 placówki z 36 zakonnicami¹⁹⁹. Istniały także liczne bractwa religijne często jednak mylone z bractwami kupieckimi²⁰⁰.

Tak zorganizowana diecezja przez następne 43 lata nie uległa zmianom terytorialnym poza drobnymi poprawkami dotyczącymi odłączenia od parafii Koziegłowy w 1919 r. wioski Rudnik Mały, a w 1922 r. Rudnik Wielki, zmiany powstawały w ilości parafii. Powiększające się

---

¹⁹⁷ S. Wilk, *Nuncjusz Achilles Ratti i jego rola w procesie kształtowania się państwa polskiego*, [w:] *Powrót Polski na mapę Europy. Sesja naukowa poświęcona 70. Rocznicy Traktatu Wersalskiego*, pod. red. Cz. Bloch i Z. Zieliński, Lublin 1995, s. 332-340.

¹⁹⁸ Sotkiewicz Antoni Franciszek Ksawery, krypt. A.S., X.A.S. (1826–1901), biskup sandomierski, administrator archidiecezji warszawskiej, profesor prawa kanonicznego w Akademii Duchownej w Warszawie, redaktor „Przeglądu Katolickiego”. Urodził się 12 I 1826 r. we wsi Bardo (pow. opatowski), był synem Jędrzeja, zastępcy wójta tamtejszej gminy, i Ludwika z Targowskich. Zmarł w nocy z 3 na 4 V 1901 r. w Sandomierzu; zob. też: PSB, t. XL, Warszawa 2001, s. 620-622.

¹⁹⁹ L. Mullerowa, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej w latach 1883–1983, Księga Jubileuszu stulecia diecezji Kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986, s. 279.

²⁰⁰ D. Olszewski, *Bractwa religijne w diecezji kieleckiej w XIX wieku*, [w:] *Ojczyzna i Wolność*, praca zbiorowa pod red. A. Barańskiej, W. Matwiejczyka, E. Ziółek, Lublin 2000, s. 133-143.

w drugiej połowie XIX w. wydobycie węgla kamiennego i związany z nim rozwój przemysłu w Zagłębiu Dąbrowskim i Zawierciańskim, wpłynęły na coraz większy wzrost ludności pracującej na tym terenie. W związku z tym powstała konieczność budowy nowych kościołów i kaplic, a w dalszej konsekwencji erygowania przy nich nowych parafii²⁰¹.

Po śmierci biskupa Tomasza Kulińskiego²⁰² diecezja kielecka przez trzy lata nie była obsadzona. Administrację w tym czasie sprawował ks. infułat Franciszek Brudzyński, a po jego śmierci w 1909 r. ks. prałat Aleksander Kluczyński. Obaj najbliżsi współpracownicy zmarłego biskupa w dalszym ciągu realizowali jego zamierzenia i plany duszpasterskie. Za ich rządów (1907–1910) powstały nowe parafie: Łęka, Niwka, Poręba, Mrzygłód, Sielec Nowy i Sielec Stary oraz Żychcice.

Świeżego ducha i entuzjazm oraz nowe sposoby działania duszpasterskiego wniósł do diecezji nowy biskup Augustyn Łosiński. Po zapoznaniu się z potrzebami diecezji przystąpił biskup Łosiński do jej reorganizacji²⁰³, ułatwiającej prowadzenie współczesnego duszpa-

---

²⁰¹ Kielecki Przegląd Diecezjalny (dalej KDP), nr 5(1982), s. 218.

²⁰² Kuliński Tomasz Teofil urodził się 12 XII 1823 r. w Ćmielowie. Po odbytych studiach w latach 1843–1845 w Seminarium Duchownym w Kielcach i 1845–1849 Akademii Duchownej w Warszawie przyjął święcenia kapłańskie i został sekretarzem kurialnym. W 1850 r. został regensem a w 1861 r. sędzią kościelnym, 1863 r. kanonikiem kapituły kieleckiej, a w 1867 r. oficjałem konsystorza kieleckiego. W latach 1851–1883 wykładał teologię dogmatyczną, homiletykę i katechetykę w Seminarium Duchownym w Kielcach. Po śmierci biskupa Majerczaka został mianowany w 1870 r. wikariuszem apostolskim diecezji kielecko-krakowskiej a w 1872 r. otrzymał tytuł biskupa Satala in Armenia (święcenia przyjął w Petersburgu) i w 1883 r. został biskupem ordynariuszem nowo erygowanej diecezji kieleckiej. Zmarł w Kielcach 8 I 1907 r.; zob. też: D. Wojciechowski, *Działalność duszpasterska biskupa kieleckiego Tomasza Kulińskiego (1870–1907)*, „Nasza Przeszłość”, Kraków 1982, s. 7–44.

²⁰³ Archivio Segreto Vaticano, Relatio de statu Dioecesis Kielcensis continens responsa In singulos articulos Normarum hac in re a S. Congregatione Consistoriali praescriptarum ab Episcopo eiusdem Diecesis S. Sedi Romanae 1913 anno exhibita, sprawozdanie dotyczyło stanu diecezji na roku 1913, z którego czytamy: w diecezji kieleckiej katolików było 1011022, wyznania ortodoksyjnego – 7532, protestantów – 14468, heretyków około 1000, Żydów – 191434, muzułmanów 239, razem około 1226 tys. Ważniejsze miasta: Kielce 36000 mieszkańców, Sosnowiec 100000, Będzin 50000, Miechów, Włoszczowa, Pińczów, Stopnica, największe gminy: Dąbrowa Górnicza 28000, Zawiercie 27000, ilość księży w diecezji 351, braci zakonnych 13, alumnów 92. Ilość parafii w diecezji kieleckiej 249, najliczniejsza liczy 26000 wiernych, najmniejsza 371. Diecezja podzielona jest na 8 dekanatów i 17 wicedekanatów. Posiada 145 kaplic.

sterstwa. Omijając zarządzenie ukazu carskiego z 1865 r.²⁰⁴ dekretem z dnia 1 sierpnia 1911 r. w ramach istniejących 8 dekanatów²⁰⁵, ustanowił 17 nowych wicedekanatów i mianował w nich wicedziekanów. W ten sposób wzrosła liczba jednostek administracyjnych w diecezji do 25, które dopiero w 1918 r. zostały ogłoszone jako dekanaty. Obejmowały one 254 parafie, 31 filii, 140 kaplic publicznych, 2 klasztory męskie reformatów, jeden żeński w Imbramowicach i 10 domów zakonnych żeńskich. W diecezji pracowało 378 kapłanów, a wiernych było 1053052.

Jednym z najważniejszych problemów, przed którym stanął Kościół po odzyskaniu niepodległości, było dostosowanie struktur administracyjnych i granic diecezji do nowych granic państwa. Prace nad opracowaniem nowych granic diecezji zostały zlecone już w 1916 roku przez arcybiskupa A. Kakowskiego ks. Adolfowi Szelążkowi z Płocka, choć konkretne i całościowe prace były możliwe dopiero po odzyskaniu niepodległości i ustaleniu granic Polski.

W odrodzonej Polsce, mimo ogólnie panującej biedy, wzrastało stale życie religijne i powiększała się ilość wiernych. Dochodziło więc do powstawania nowych parafii. Wierny własnym tradycjom Kościół katolicki stanął niewątpliwie w okresie niewoli narodowej na gruncie jedności Narodu Polskiego. Duchowieństwo i episkopat podzielonego kraju, uczestnicząc w życiu społecznym i politycznym, opowiedziały się wyraźnie po stronie idei niepodległości i za odbudową Państwa Polskiego ze wszystkich trzech zaborów. Działalność ta nasiliła się szczególnie w okresie I wojny światowej²⁰⁶.

W dzieło tworzenia i umacniania odradzającego się Państwa Polskiego od początku zaangażowana była hierarchia i duchowieństwo Kościoła katolickiego. Przykładem tego może być osoba arcybiskupa warszawskiego Aleksandra Kakowskiego, jako członka Rady

---

W diecezji jest zakon żeński Sióstr Norbertanek w Imbramowicach z 11 siostrami; 9 domów pomocy charytatywnej z 44 siostrami.

²⁰⁴ W rezultacie ukazu carskiego z 1865 r. liczba parafii przypadająca na dekanat w Królestwie Polskim zwiększyła się z 12,7 do 19,6. W diecezji kieleckiej w 1883 r. średnia ta wynosiła aż 28,6, a największe dekanaty dochodziły nawet do 40 parafii. A. Stanowski, *Diecezje i parafie polskie w XIX i XX wieku*, „Znak”, nr 11–12, 1965, s. 1627–1628.

²⁰⁵ Kielce, Stopnica, Pińczów, Miechów, Olkusz, Będzin, Włoszczowa, Jędrzejów.

²⁰⁶ B. Kumor, *Historia Kościoła*, Lublin 1996, t. VIII, s. 380.

Regencyjnej oraz biskupi i księży zasiadającej w Radzie Stanu Królestwa Polskiego. Niewątpliwie Stolica Apostolska z żywym zainteresowaniem śledziła rozwój sytuacji politycznej na ziemiach polskich. 25 kwietnia 1918 r. listem apostolskim „*In Maximis*” Achilles Ratti został oficjalnie mianowany wizytatorem apostolskim dla warszawskiej prowincji kościelnej, tzn. dla terytorium, które pod względem administracji państwowej obejmowało Królestwo Polskie. Jednym z ważniejszych nurtów działalności Rattiego, jako wizytatora, a później nuncjusza apostolskiego, były starania o uregulowanie stosunków między państwem a Kościołem²⁰⁷.

Rzeczywistość stosunków wyznaniowych w II RP była dość specyficzna. Państwo posiadało charakter wyznaniowy, prowadziło wartościującą politykę wobec związków wyznaniowych. Wyznanie rzymskokatolickie, zgodnie z art. 114 Konstytucji z 1921 r., jako religia przeważającej większości narodu, uzyskało naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań. Pozycję prawną tego wyznania określał układ ze Stolicą Apostolską. Kościołowi ustrojodawca zagwarantował szeroką autonomię prawną. Katolicyzm w istocie zdobył sobie status konfesji dominującej w państwie. Postrzegany był przez rządzących, jako zasadniczy składnik polskiej świadomości narodowej. Uznano wartość budującą pierwiastka religijnego, przewidując obowiązkową naukę religii wyznań uznanych w szkołach prowadzonych lub dotowanych przez państwo lub samorząd. W sposób mniej lub bardziej odpowiadający wymogom konstytucyjnym uregulowano status siedmiu związków wyznaniowych. Uznany został w całym okresie dwudziestolecia międzywojennego tylko jeden nowy kościół. Wyznania prawnie nieuznane, jak Polski Narodowy Kościół Katolicki, spotykały się nawet z prześladowaniami ze strony państwa. Kościół i system stosunku państwa do związków wyznaniowych w latach 1918–1939 można określić jako zwierzchnictwo wyznaniowe.

W polskim prawie, w wymiarze legislacyjnym, zasada rozdziału, względnie oddzielenia Kościoła i państwa, ma obcy rodowód. W okresie II Rzeczypospolitej były formułowane jedynie dezyderaty jej prawnego zagwarantowania. Czyniły to przede wszystkim ugrupowania

---

²⁰⁷ S. Wilk, *Nuncjusz Achilles Ratti i jego rola w procesie kształtowania się państwa polskiego*, [w:] *Powrót Polski na mapę Europy. Sesja naukowa poświęcona 70. rocznicy Traktatu Wersalskiego*, pod. red. Cz. Bloch, Z. Zieliński, Lublin 1995, s. 331–367.

lewicowe: Polska Partia Socjalistyczna, Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy, PSL „Wyzwolenie”, czy Komunistyczna Partia Polski. Postulat oddzielenia Kościoła od państwa był czytelny już w 1882 r. w odezwie Komitetu Robotniczego Partii Socjalno-Rewolucyjnej „Proletariat” Ludwika Waryńskiego. Czytamy w tym dokumencie, że stosunki moralne powinny się opierać na swobodzie sumienia, uczuć, myśli i nauki. Przy tym nauczanie według wspomnianej formacji powinno być obowiązujące, bezpłatne i bezwyznaniowe, a sprawy religijne mają być niezależne od państwa. W zakresie żądań politycznych „Proletariat” postulował całkowite równouprawnienie wyznań²⁰⁸. Na początku XX stulecia dezyderat rozdziału państwa i Kościoła został wprost sformułowany w wystąpieniach programowych SDKPiL oraz PPS. Socjaliści w niepodległej Polsce zaliczyli oddzielenie Kościoła od państwa do katalogu swych pryncypiów programowych podczas XVII Kongresu w maju 1920 r. Jest zarazem znamienne, iż komuniści, niewątpliwie stojący na gruncie omawianej zasady, unikali jej jednoznacznej artykulacji w oficjalnych dokumentach programowych.

W pierwszych latach istnienia państwa polskiego wypowiedzi biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego wskazują, że nie chciał się bezpośrednio angażować w politykę. Nie zalecał również podległemu duchowieństwu angażować się w stricte czystą działalność polityczną²⁰⁹. Jak wynika z korespondencji prowadzonej ze sferami rządowymi

---

²⁰⁸ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 106-107, zob. też: *Dokumenty programowe polskiego ruchu robotniczego 1878-1984*, pod. red. N. Kołomejczyk, B. Syzdek, Warszawa 1986, s. 19.

²⁰⁹ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej. ADK) sygn. BI-8/3, k. 285, W piśmie skierowanym do wojewody kieleckiego z kwietnia 1927 r. czytamy „*polityki uprawiać nie mogę. Jestem biskupem dla wszystkich diecezjan bez różnicy stanu i partii*”; ADK BI-8/6, k. 54, w podobnym duchu wypowiadał się w liście do hrabiego Łubieńskiego: „*jako biskup i kapłan muszą stać ponad partiami politycznymi. Z obowiązku swego powołania a nie z kombinacji politycznych muszą pracować nad utrzymaniem i szerzeniem królestwa Chrystusowego w narodzie*”; ADK OA-2/13, k. 171, 175 – biskup kielecki wydał zarządzenie 7 lipca 1915 r. do dziekanów diecezji kieleckiej, w którym oznajmił: „*najbardziej zabrania się księżom zajmować się wszelką agitacyjną polityczną w kościele, na ambonie, w konfesjonale, w przemowach, radach i tym podobnych. Wolno księżom spowiadać wszystkich katolików wojskowych. Wolno udzielać im sakramentaliów. Wolno odprawiać Msze Św. Prywatne czytane i śpiewane. Natomiast nie wolno księżom spełniać czynności o charakterze politycznym na przykład odprawiać polityczno-narodowych nabożeństw oraz brać udziału w pochodach, wiecach*”.

biskup Łosiński był informowany o bieżących decyzjach związanych z polityką kadrową w urzędach mających bezpośredni wpływ na kontakty z Kościołem²¹⁰.

Nie ulega wątpliwości, że biskup Łosiński był człowiekiem o poglądach zachowawczych; w kwietniu 1918 r. na zjeździe księży diecezji kieleckiej z inicjatywy biskupa utworzono Katolickie Stronnictwo Ludowe, postulujące między innymi monarchię konstytucyjną w Polsce, zatwierdzone jako Polski Związek Ludu Polskiego, które w wyborach do Sejmu poparło kandydatów stronnictw prawicowych²¹¹.

W swojej relacji końcowej Achilles Ratti wizytator apostolski i pierwszy nuncjusz apostolski w Polsce po odzyskaniu niepodległości, takimi słowami określił biskupów Sandomierza i Kielc: *„Diecezja sandomierska ma ordynariusza w osobie biskupa Mariana Ryxa, człowieka świętego, prostego o dużym sercu, jednak bardzo chorego. Także jego pomocnik w osobie biskupa Pawła Kubickiego nie wydaje się być silnego zdrowia, lecz jest wielkiej energii i dlatego nie ma powodów, aby lamentować nad stanem administracyjnym diecezji, która jest prowadzona powoli, ale niepewnie. Diecezja kielecka ma biskupa Łosińskiego, człowieka energicznego, autorytarne, mało pojednawczego, który jest bardzo operatywny w organizowaniu akcji katolickiej i otrzymywaniu czegokolwiek dla swej diecezji, gdzie w porównaniu z Sandomierzem ludzie czerpią dużo od dzieł antyklerykalnych. Widoczne jest zachowanie z respektem poddanego mu kleru i ducha pojednania”*²¹².

Nie znaczyło to jednak, że stał biernie wobec tendencji politycznych, które dominowały na terenie jego diecezji. Uważał, że pomóc w pracy na terenie diecezji mogą: Związek Ludowo-Narodowy, Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Ludowe i Chrześcijańska

---

²¹⁰ ADK BI-7, k. 245. List Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 28 maja 1919 r., w którym jest informacja dotycząca mianowania przedstawiciela przy Stolicy Apostolskiej posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego Józefa Wierusz-Kowalskiego byłego profesora Uniwersytetu Katolickiego we Fryburgu w Szwajcarii.

²¹¹ Z. Zieleński, *Augustyn Łosiński*, [w:] PSB, t. XVI, Wrocław 1973, s. 423; „Robotnik”, 1918, nr 18.

²¹² Relazione finale sulla missione di Mons. Achille Ratti in Polonia [w:] O. Cavalleri, *L'archivio di Mons. Achille Ratti visitatore apostolico e nunzio a Varsavia (1918-1921)*, Watykan 1990, s. 194.

Demokracja (Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Pracy)²¹³. Biskup Łosiński prowadził swoją politykę zgodnie z ówczesnymi naukami Stolicy Apostolskiej²¹⁴. Wyrażała ona niechęć do samej osoby Józefa Piłsudskiego i Legionów, które według niego współdziałały z „*socjalistami na zgubę wiary i narodu*”²¹⁵.

Nie ulega wątpliwości, że Kościół katolicki był instytucją stojącą po prawej stronie sceny politycznej, a doktryna polityczna krystalizować się zaczęła po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Brak własnego państwa skłaniał do myślenia, że najważniejsze były wartości moralne społeczeństwa, jego „wewnętrzna” siła, od której dopiero zależała potęga i samoistność narodu, zasady religijne i zasady polityczne narodu²¹⁶.

Niewątpliwie nuncjusz Achilles Ratti był osobą mającą bezpośredni wpływ na obsadę stanowisk kościelnych, oraz jako osoba, która wizytowała poszczególne diecezje miał pełną wyobraźnię na temat stosunków interpersonalnych między biskupami, a episkopatem i władzami rządowymi. Tworzące się państwo polskie borykało się z problemami natury gospodarczej, politycznej i społecznej. Zapiski wysoką rangą duchownego dostarczają ogromnego zasobu wiedzy o tamtym okresie. Niestety, Achilles Ratti został odwołany jako nuncjusz apostolski w Polsce w pierwszych latach tworzenia państwa polskiego, a jego osobiste przemyślenia odnoszą się tylko do tego okresu.

---

²¹³ ADK BI-8/3 k. 85, Pismo z 24 marca 1919 r. do biskupa Teodorowicza. Zdecydowanie sprzeciwiał się przedstawicielom „*ludowców-thugutowców*”, którzy prowadzili ciągłą agitację ludu wiejskiego, podburzając go przeciwko duchowieństwu, zachęcając robotników do strajków, zaburzeń i gwałtów.

²¹⁴ ADK BI-8/12, k. 2-4. Biskup Łosiński wygłaszał kazania patriotyczne mając zwykle na uwadze pojęcie „Ojczyzny”.

²¹⁵ ADK OA-2/11, 12, k. 48.

²¹⁶ R. Ludwikowski, *Główne nurty polskiej myśli politycznej 1815–1890*, Warszawa 1982, s. 62–63.

**Reorganization of church structure in Poland
on gaining the country's independence.
The arrival of the papal nuncio Achilles Ratti in Kielce**

Achilles Ratti, the papal nuncio, exercised a direct influence on the appointing Church positions and was in full knowledge on the inter-personal relationships between the bishops, the episcopacy and the government in Poland. Being in the process of building its identity after years of captivity, Poland faced immense problems concerning economy, politics and society. Thus the notes on the situation in Poland left by the high ranking church official are of great value in terms of the details included on the overall situation. They reported that the Catholic Church supported the right wing politicians and the political ideas were just beginning to define themselves with getting independence. On receiving special permit from the German and Austrian authorities in occupation, Ratti started visiting particular dioceses. He started his journey with the visit to Częstochowa and Jasna Góra on 15 July 1918 and then to Kielce where he stayed two days. During his stay in Kielce he tried to persuade Augustyn Łosiński, the bishop, to cooperate with other bishops and to change his negative attitude towards the Polish Regency Council and to encourage the clergy and bishops to participate in the political life of the newly formed country.

translated by
Magdalena Kardys